

ЗМІСТ

- 7 А ПОГОВОРИТИ?**
- 9 ДМИТРИЙ БЫКОВ**
Сейчас Россию можно охарактеризовать тремя словами:
абсурд, абсурд и абсурд
- 17 ЛЕВ РУБИНШТЕЙН**
Украину хочеться описати словами «надежда» и «тревога»
- 23 АНДРІЙ БОНДАР**
Запізніле націєтворення — небезпечна й захоплива пригода,
яку неможливо було пройти без травм
- 33 СОФІЯ АНДРУХОВИЧ**
Я ніколи не напишу досконалої книжки. Але я писатиму
- 41 АЛЕКСАНДР ЭТКИНД**
Я очень надеюсь, что Украина выстоит
- 51 МАРІАННА КІЯНОВСЬКА**
Я не поет, я триголова коза сучукрліту
- 59 КАТЕРИНА КАЛИТКО**
У найближче десятиліття є підстави чекати дуже свіжої,
страшної і доброї прози
- 67 ОЛЕКСАНДР МИХЕД**
Страх бути пафосним і занадто серйозним присутній завжди
- 75 ПОЛИНА ЛАВРОВА**
Ситуация на книжном рынке не просто тяжелая —
она практически безнадежная
- 83 МАКСИМ СТІХА**
Націєтворчої місії перекладу, на жаль, ще не вичерпано
- 91 МІЛЕНКО ЄРГОВИЧ**
Я не розумію, як можна любити Мілошевича або Путіна
- 99 ОКСАНА ЛУЦИШИНА**
«Золотий автор України» — це ще не обов'язково
добрий письменник

[Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

- 107 ОЛЕКСІЙ ТОЛОЧКО**
Кричати про патріотизм вголос — це щось
близьке до ексгібіціонізму
- 117 МАРК БЕЛОРУСЕЦ**
Я не вижу сейчас в России больших писателей,
которые искренне бы поддержали режим
- 127 РОБЕРТ ЧАНДЛЕР**
В России теперь какой-то особый, постмодернистский фашизм
- 133 ОКСАНА ЗАБУЖКО**
Зачуханий провінціалізм — це коли в Києві тільки
«перешивають» те, що в Москві носять
- 151 ОЛЯ ГНАТЮК**
Ми не можемо постійно сидіти у націоналістичному XIX столітті
- 161 ЮРІЙ ВИННИЧУК**
Реалізм в літературі — це часто страшенно нудно
- 171 ЮРКО ПРОХАСЬКО**
Системності немає в реальності, але, на щастя, вона є в головах
- 181 СЕРГЕЙ ИВАНОВ**
Нельзя бороться с травмой исторического сознания напрямую
- 189 МАРИЯ СТЕПАНОВА**
Если на клетке написано «стабильность»,
поневоле начнешь в нее верить
- 201 МИХАИЛ НАЗАРЕНКО**
Язык не определяет национально-культурную
принадлежность писателя, это миф
- 211 ЙОХАНАН ПЕТРОВСЬКИЙ-ШТЕРН**
Дуже легко говорити про мертвих євреїв
- 223 ОСТАП СЛИВИНСЬКИЙ**
В нашій літературі вже віддавна нема «плідного новаторства»
- 233 ЛЮДМИЛА УЛИЦКАЯ**
Написать большую книгу — это как получить
еще одно образование
- 241 ДМИТРИЙ ВОЛЧЕК**
Поэзия собрала свои вещи и переехала, у нее теперь другой адрес
- 249 ДМИТРИЙ БЫКОВ**
Зло и глупость эффективны только на коротких дистанциях
[Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

А поговорити?

Читати і писати — два нормальні, звичні стани людини-гуманітарія (мова не так про освіту, як про стан свідомості). Але ще можна розмовляти, вести діалог і дискутувати, і ця третя «опція» є чи не найважливішою, а тому — вкрай складною в реалізації: насправді про смаки (а ще ідеї, думки, погляди і рішення) люди тільки те й роблять, що сперечаються. Ось чому стає конче потрібним таке рідкісне явище, як «справжня», притомна розмова — не сократівсько-платонівська полеміка чи риторично блискуче вибудована бесіда, а простий, довірчий діалог, під час якого не лише звіряють очевидні позиції, а й доходять до нових, часто вкрай несподіваних висновків. У потребі і бажанні поговорити саме таким чином — корінь більшості з цих інтерв'ю. І тому цілком логічно, що остаточним стимулом до тої чи іншої розмови, як правило, було те, що людина, тобто спікер, є цікавою перш за все мені. Бо якщо це так, то й читачі відчують неவிпадковість такого діалогу, його зарядженість і потрібну інтенсивність хімічної реакції, яка виникає між тим, хто питає, і тим, хто відповідає. Це насправді і може обернути прохідне інтерв'ю на етапну і непересічну — хоча б для цих двох людей — розмову.

Звідси і така назва книжки — «Ціна питання». У здатності поставити «правильне», тобто вчасне, влучне, саме-тут-потріб-

не запитання криється обіцянка того, що і відповідь буде тою-яку-варто-вислухати. І передати далі. Обіцянка того, що інтерв'ю складеться. Адже далеко не кожне записане й розшифроване інтерв'ю можна вважати таким, яке відбулося. На жаль, ні. «Митці й інтелектуали в часи великих змін» — це вочевидь вдалий підзаголовок, якби не його пафос. Хоча по суті все саме так: певний культурний зріз, який відтворює ця книжка, надається і до такого окреслення, адже серед моїх співрозмовників — прозаїки і поети, видавці і перекладачі, історики і літературознавці. Ну а час, протягом якого відбувалися ці розмови (квітень 2014-го — березень 2016-го), говорить сам за себе. Це не просто період великих змін — це момент, коли багато чого визначального розділилося історичним вододілом на «до» і «після», хоча не менш важливою є і третя категорія — «під час». Велика кількість цих інтерв'ю якраз і була зроблена під час того, як на засадничі і першочергові виклики доби — революцію, анексію, війну, світоглядні злами, перехідний період — величезна кількість людей мала в аварійному режимі знаходити гідні відповіді. І чи не в першу чергу це стосувалося саме митців та інтелектуалів — справжніх героїв цієї книжки.

Проте багато в цих розмовах і суто одичного, власного, особистого й приват-

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

ного — такого, що апелює радше до вічності, ніж до поточних подій: визначальні і просто значні моменти біографій; коло зацікавлень; «прокляті питання» і спроби дати на них відповідь; врешті, плани на майбутнє. Перед вами нормальні живі розмови, в яких те, що я хотів почути від своїх співрозмовників, накладалося на те, що вони хотіли сказати. В результаті виходило щось третє, але завжди принципово цікаве, виключно важливе і варте уваги навіть за тієї обставини, що чиясь точка зору вам не є близькою.

Інтерв'ю, які тут є, подані двома мовами — українською і російською, але особливого символічного підтексту у цьому шукати не слід. Усе визначила географія і мій особистий шкурний інтерес. До того ж такий мовний поділ зовсім не означає, що тут представлені тільки українці і росіяни, люди лише цих двох культур. Бо ж є тут і Роберт Чандлер, англійський славіст, що вивчає літературу Срібної доби; і Олександр Еткінд, культуролог широкого профілю, який вже декілька десятиліть не живе в Росії і частину своїх книжок написав англійською; і Йоханан Петровський-Штерн, якого дуже важко назвати виключно українським літературознавцем, зважаючи на його біографію і коло професійних інтересів. Ну і про Міленка Ёрговича, сербського і хорватського письменника, забувати не будемо.

Більшість із цих інтерв'ю свого часу з'явилася на сайті INSIDER — інтернет-медіа, яке тримало дуже високу професійну планку, в якому мені пощастило працювати і якого, на жаль, більше не існує. Я кажу

«більшість», бо шість із цих двадцяти семи розмов — а це Юрко Прохасько і Сергій Іванов, Людмила Улицька і Йоханан Петровський-Штерн, Дмитро Волчек і «фінальний» Дмитро Биков — публікуються вперше: щось ми не встигли випустити за життя ресурсу, а щось було зроблено спеціально для книжки — в якості такої собі вишеньки на торті, приємного бонусу для уважних читачів. До того ж, тут публікуються саме повні версії, не скорочені й не обрізані. Специфіка роботи в медіа така, що часто доводиться чимось жертвувати, і як правило це «щось» дуже для тебе дороге — ще одне не зайве питання, ще одна хороша відповідь. У цій книжці справедливість поновлено — всі розмови у первозданному вигляді. І це тішить мене безмірно.

Я дякую всій команді INSIDER'а і персонально редактору відділу «АРТ» Катерині Аврамчук — людині, яка давала мені карт-бланш щодо вибору співрозмовників і часто мучилася через обсяги інтерв'ю, що в разі перебільшували дозволений формат. Мучилася, сердилася, але пропускала. Катю, дякую! Спасибі усім близьким, моїй дружній родині за те, що колись не тиснули на мене і дали обрати професію, про яку мріялося і яка дійсно дуже схожа на життєве призначення. Маю на увазі філологію, адже без такої освіти чи було б у мене бажання поспілкуватися саме із цими людьми?

І дякую своїй дочці Цвітани — вона вже сьогодні стає моїм найважливішим співрозмовником, в бесідах і дискусіях з яким проговорюється і знаходиться щось безкінечно цінне, важливе й радісне. Дякую тобі, Цві.

ЮРКО ПРОХАСЬКО

« Системності немає в реальності,
але, на щастя, вона є в головах »»

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

Україн-
ської культурі — і літе-
ратурі зокрема — щастить на сім'ї, які
активно (а часто і протягом багатьох поколінь)
працюють на неї, витворюючи сам її центр і її кістяк.
Косачі, Тобілевичі, Лисенки, Лепкі, Коцюбинські. Вже в наш
час до них долучилися Андруховичі. Але ж є і Прохаськи. Тарас —
один із найкращих прозаїків сучасної української літератури, який
хоч і пише мало, проте його статусу це фактично не зачіпає. А Юрко —
його брат, та про нього давайте окремо. ЮРКО ПРОХАСЬКО — літе-
ратурознавець і есеїст, але передовсім перекладач, і то серйозний. В ро-
зумінні — майстер і професіонал, яких іще пошукати: саме в його перекладі
ми побачили «Зниклого безвісти» Кафки і «Сум'яття молодого Терлеса» Му-
зіля, «В сталевих грозах» Юнгера і «Нотатки Мальте Лявридса Бригґе» Ріль-
ке. А ще ж були Генріх Кляйст і Готтфрід Бенн, Міхаель Енде і Юдит Германн,
Ярослав Івашкевич і Лешек Колаковський. Однак чи не головним діамантом
у доробку Прохаська є переклади з Йозефа Рота: «Йов» і «Фальшива вага»
сяють якимсь уже геть зовсім неможливим блиском досконалості — слі-
пить очі. У 2015 році Юрко Прохасько переклав нашумілу книгу в мину-
лому киянки Каті Петровської «Мабуть Естер». Щоправда на Форумі
видавців, де я з Юрком і зустрівся, говорили ми не лише про неї:
література про Голокост і ситуація на ринку перекладів, різ-
ні версії «Людини без властивостей» Музіля і творчість
Зебальда, психоаналітичний інститут і галицька
ідентичність — одним словом, розійшли-
ся не на жарт.

Вересень

2015

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Пане Юрію, ви переклали книгу Каті Петровської «Мабуть Естер». Навколо неї великий ажіотаж, і вона буде, певно, однією з найпомітніших подій Форуму видавців. Розкажіть, як склалася співпраця? Ви були особисто знайомі з письменницею?

Все розпочалося з фрагменту цієї книжки, який мені запропонували перекласти ще два роки тому, у 2013-му. Особисто з Катєю я не був знайомий. Звісно, мені було відомо, що вона донька Мирона Петровського, котрого я особисто теж не знаю, але всі ж в Україні знають його ім'я та його книжки. З німецьких часописів знав, що є таке явище, як Катя Петровська, знав про несамовитий успіх, про премію Інґеборґ Бахманн. Принаймні з цих двох причин я погодився на переклад і ніколи про це не шкодував. І перші два уривки були саме з розділу «Мабуть Естер». Перший — про бабусю, котра вирішує вийти зі свого помешкання до Бабиного Яру, назустріч смерті, а другий — про рецепт чи то єврейського, чи то європейського квасу, тітчин рецепт, який дістався ліричній героїні у спадок. Мене це так захопило, що я тільки й сподівався на те, що прийде такий час, коли буде прийнято рішення перекласти цю книжку повністю. На щастя, він не змусив нас довго чекати.

Чи вибудовувався у вас якийсь асоціативний ряд, коли ви почали читати ці два уривки?

Так, звичайно. Я брат свого брата, і я мусив думати про Тарасову книжку «З цього можна зробити кілька оповідань». Вона побудована подібно, бо це теж книжка прози, це фікція, але вона ґрунтується на прожитих історіях. Це теж дуже амбітно написано, теж складається з невеликих розділів, і це теж не роман. Тому я думав про Тараса, його книжку, а думаючи про Тарасову книжку, я мусив думати і про нашу родину, наші історії. Інакше не могло бути, бо «Мабуть Естер» — це книжка саме про родинні історії. Я думав про те, як важливо артикулювати і промовляти наші українські історії, усі їх багатоманітності.

«Мабуть Естер» — це книга про Голокост, про Східну Європу. Таких — тематично — було вже багато, це достоту зрозумілий «формат», цим важко здивувати. Звідки такий ажіотаж взявся з кількох фрагментів (бо ж премію імені Бахманн Петровська отримала, коли книга не була повністю опублікована), чим вони так вчепили журі премії? Що такого особливого відразу побачили європейці?

Ваше питання містить два зародки відповіді. З одного боку, ми маємо величезний

[>>>](http://kniga.biz.ua) Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

масив написаного про це, маємо конвенцію родинної хроніки, родинних саг, хоча це і не роман, і не сага. З іншого боку, маємо величезну літературу про європейське єврейство, його долю, літературу різними мовами: івритом, англійською, російською, польською, українською і — безліч книжок — німецькою. Та ще з іншого — ми маємо виняткове мовне явище, коли говоримо про «Мабуть Естер». Саме мова, спосіб говорити, артикулювати і вести інтонацію зробили цю книжку, зробили не тільки, так би мовити, на різниці, на відмінності від цієї великої конвенції, а й на її тлі. З одного боку, є ця конвенція, а з іншого — сама книжка зі своєї поетики показує, чим вона різниться. Це трохи нагадує роздуми Гарольда Блума про західний канон, про те, як туди потрапляють. Що кожен великий твір канону немислимий поза ним, але й кожен великий твір, свідомий цього канону, з ним змагається, намагається його перевершити. Вважаю, що ми маємо справу саме з таким явищем.

До речі, щодо мови. Німецька — не рідна мова Петровської. Як вона вам, ця мова, як перекладачу? Наскільки вона типова чи не типова для тих, хто цю мову приймає, хто її вчить? Наскільки вона сучасно виглядає?

Тут одразу дуже багато верств. Перша — що Катя опанувала німецьку, друга — що вона її ніколи не опанувала, бо вона свідомо того, що якщо хтось і панує, то це мова над нами. Тому вислів «опанувати мову» в її випадку є цілком недоречним. Але саме з цієї неможливості опанувати мову виникає така лірична і мовна ситуація з цією книжкою і довкола неї. З одного боку, маємо спробу говорити «пізньою» мовою про ранні речі — це незвично і це важко, бо про ранньо-дитячі речі так і тягне говорити саме рідною мовою. І потреба говорити

по-іншому виникає або з гострої необхідності, або з неабиякого розмислу. Мені здається, що у Каті це було друге. Ще інша верства та, що вона спочатку намагалася це писати своєю рідною мовою, себто російською, але дуже швидко зауважила, що ця російська мова тяжіє над нею дуже сильно. Сила конвенції російської мови сама пересуває цю ліричну мову у якісь такі семантичні поля, де воно починає по-іншому писатися і переповідатися. Катя зрозуміла ту небезпеку, що книжка потрапить або в конвенцію літератури єврейських жертв, або в конвенцію героїчної боротьби радянського народу. І тому їй потрібна дистанція.

Ще одна версія полягає в тому, що ця дистанція виявилась ілюзією. Можливо відшукати мовну дистанцію, але неможливо відшукати емоційну дистанцію навіть через чужу, пізно вивчену мову. Ну і ще дві останні верстви. Каті залежало на тому — і це було викликом для мене, майже нерозв'язним, — аби протягнути в оцю німецьку, вивчену пізно, напівсконструйовану, напівзроблену, ці типові радянські душевні-духовні-ментальні штампи, відбиті в мові: «до последней капли крови», чи «любой ценой», чи «все мы как один» і так далі. І щоб це прищепити німецькій мові, де такого не було. На її погляд, це було необхідно, бо істоту советської історії без цих мовних формацій не зрозуміти. І це дійсно добре функціонує в німецькій мові: той читач, його вухо, око відразу вловлює, що це внесене звідси. І це працює на поетику.

Натомість, якщо це перекладати назад, у постколоніальну, постсоветську українську мову, то є небезпека, що ти просто опинишся або у сфері советської нестерпності, яка не відчитується як новизна, а відчитується як регресія, або опинишся в ситуації банальності, тому що всі ці фрази нам остогиділи, ми вже їх не чуємо і намагаємось уникати. Або ж треба увійти у конфлікт

річ — це є видавнича справа. І через те, що видавництва дуже слабкі, часто мають коротке життя, то в іншій розмові я це назвав вушком голки, через яке повинен пройти верблюд українського перекладу. Тобто потенціал є, хоча, звісно, ніколи не завадить підвищувати майстерність. Але наразі річ навіть не в цьому, а в тому, що видавництва не встигають перетиснути через себе всі ідеї, наміри, задуми. А навіть і великий масив текстів, який вже роками лежить, де уже зроблений переклад.

Тобто ви бачите критичну кількість добрих германістів?

Так, бачу. Звісно, мені б хотілось, щоб їх було вп'ятеро більше, але навіть ті, які є, могли б за сприятливих умов робити набагато більше. Нарешті, весь цей ландшафт міг справляти зовсім інше враження — доцільніше, впорядкованіше і цілісніше.

Особисто вам якихось перекладів не вистачає — з якихось мов, може? Десь є діри і білі плями, які, як на вас, просто не закриті?

Їх безліч. Скажімо, мені дуже бракує перекладів з португальської мови, а особливо Фернандо Пессоа, його «Книги неспокою», чію відсутність тепер уже нічим не можна виправдати. Щойно з'явився український «Улісс»...

Майже через сто років. Сто років без Джойса.

Мені дуже дивно, що в той час, коли ми маємо стільки мовців, носіїв двох мов, угорської й української, так зле виглядає справа з перекладом угорської літератури, однієї з найжвавіших літератур у світі. Брак Петера Надаша, його «Паралельних історій», — цього теж вже не можна виправдати. Ми просто запізнюємося, звідси фрагментованість, відчуття несучасності.

Маємо ефект, що не потрапляємо у ритм дихання світової літератури. Нам може забракнути в слушний момент слухного слова. А слухне слово, якого бракує в слушний момент, означає брак слухного аргументу. А от вже його брак — це велика проблема.

Ви заговорили про книги, котрі лежать у видавництвах. Я знаю, що десь лежить і ваш Музіль, «Людина без властивостей».

Ні, з Музілем історія цілком інша. Я багато років над ним працював і просив своє видавництво, «Критику», придбати на нього права. Але там вважали, що цього не треба, бо хто ж ще візьметься за те. А тим часом взявся Олекса Логвиненко, і його видавництво купило права. Хоч почав він і значно пізніше за мене, але права купили раніше.

Та я думаю, що з цієї колізії міг би бути такий вихід. Логвиненко спирався на видання для «Ровольта», яке підготував Адольф Фрізе. Натомість тепер з'явилося інше видання, клягенфуртське: його здійснив університет у місті Клягенфурт, де Музіль народився, хоч і недовго прожив. І це дійсно інше видання. Тому що Музіль залишив по собі величезний, сливе неосяжний, складний для опрацювання корпус тексту. Нотатки, плани, різні версії різних розділів. У нього навіть було кілька планів, як повести далі цей роман і як його завершити. Адольф Фрізе вибрав одну стратегію, відібрав один корпус нотаток, а клягенфуртське видання бере до уваги матеріали, які Фрізе були почасти недоступні, а почасти він їх проігнорував, бо вони були дійсно неосяжні.

Ви думаєте, що колись зможете повернутися до тексту у такій його версії?

Так, на підставі клягенфуртського видання, але разом із тим я усвідомлюю, що це буде нескоро. По-перше, немає сенсу це робити

так скоро після Логвиненка, а по-друге, це є колосальна, величезна праця, яка поглинає багато-багато років, а у мене тим часом є інша робота. Тобто це тепер не належить до моїх пріоритетів. Мені тільки безкінечно прикро, що дійшло до такого конфлікту і що він мав такі нехороші наслідки.

Розкажіть про ваші проекти: над чим зараз працюєте, за що далі візьметесь?

Найактуальніша річ, яку мені дуже б хотілось докінчити, бо я почав її давно, але з причин Майдану не закінчив, — це переклад історичного роману сучасного швейцарсько-німецького письменника румунського походження Каталіна Доріана Флореску. Роман називається «Якоб вирішує любити». Каталін Доріан Флореску бував в Україні в турне, був у Львові, в Києві і Чернівцях. Він є автором шести великих романів і поступово стає одним із найпомітніших німецькомовних романистів. Не всі його романи є історичні, але всі так чи інак стосуються дуже важливого для нього і для нас мотиву — зв'язку між першою батьківщиною, місцем народження, і батьківщиною обраною. Стосунок між тим, що ми досі називаємо Східною Європою, і тим, що ми досі називаємо Європою Західною, і чи можливе повернення в минуле.

Цей роман я майже закінчив перекладати, залишилася одна шоста. Він є першою суто історичною книгою автора, і в ньому йдеться про історію одного села в Румунії, у провінції Банат. Цю провінцію за часів Марії Терези та її сина заселяли колоністами, тобто селянами з німецьких країн, і тут уже постає схожість зі Східною Галичиною. Але цим вона не обмежується, бо це великий роман про те, як функціонує Європа, як функціонує багатоманіття, як функціонує пам'ять. Роман про великий терор, про тоталітаризм. Роман про те, як насильство

або помста тривають і передаються з покоління в покоління і що це означає для нашої Європи сьогодні. Я би хотів закінчити його якомога швидше.

А проекти-мрії, що хочеться в майбутньому зробити? Можливо, ще попрацювати над Йозефом Ротом? Я, до слова, шанувальник вашого перекладу «Йова».

Про Рота наразі я не думав, але мені би страшенно хотілося видати одну річ, яку я вже переклав і яка для мене є найдорожча тепер. І тут ми маємо саме ту обставину, про яку вже казав: що переклад вже є, але видавництво не може наразі цього видати. Це переклад автора, котрий для мене належить до трійки великих «К» — Кафка, Кляйст і Конрад. Я зробив повний переклад прозового Кляйста, крім листування. Тобто йдеться про всі його так звані новели і всі так звані анекдоти, а також есеї, нариси тощо. Новели вже опубліковані, а анекдоти та все решта — ні. Тепер мені би дуже хотілося видати всю прозу Кляйста однією книгою або двома, себто у двох томах.

Там теж проблеми з правами?

Ні, але проблеми є з грішми, які доведеться знайти. І знову ж таки, мені здається це вкрай важливим. Хоча тут є запізнення на двісті років, і коли воно таке велике, то йдеться не про те, щоб зробити це якомога швидше, а про те, щоб зробити якомога краще. Далі в мене є така велика мрія й охота видати одним томом те, що називаю малою прозою Музіля, тобто все, крім «Людини без властивостей». Я багато що переклав з того, але справа знову ж таки у видавництві. А коли говорити про речі, які я не починав, але мрію зробити найближчими роками, то тут є два великі романи німецької літератури: один — це «Вибіркові спорідненості» Гете, а другий — знаменитий роман Гельдерліна «Гіперіон», написаний